

20 239

Aanvulling van het Wetboek van Strafrecht met enkele bepalingen tot het tegengaan van discriminatie op grond van ras, godsdienst, levensovertuiging, geslacht of hetero- of homoseksuele gerichtheid

VOORLOPIG VERSLAG VAN DE VASTE COMMISSIE VOOR JUSTITIE¹

Vastgesteld 13 november 1990

Het voorbereidend onderzoek gaf aanleiding tot het formuleren van de volgende opmerkingen en vragen.

De leden van de **C.D.A.**-fractie hadden met bijzondere belangstelling kennis genomen van het onderhavige wetsvoorstel. Blijkens de inleiding op de Memorie van Toelichting bevat het wetsvoorstel voorstellen tot aanscherping van het wetboek van strafrecht om discriminatie wegens ras, geslacht of seksuele gerichtheid beter te kunnen bestrijden. Blijkens de formulering van artikel 90quater wordt echter het «zich beledigend uitlaten», het «aanzetten tot haat» en het «gewelddadig optreden», niet gerekend tot discriminatie of discrimineren. Naar het oordeel van de leden van het C.D.A. zou er derhalve in de hiervoor bedoelde inleiding, naar de letter sprake moeten zijn van voorstellen tot aanscherping niet alleen van discriminatie, maar ook van «belediging», «aanzetten tot haat» en «gewelddadig optreden van de politie».

Genoemde leden hadden kennis genomen van de opvatting van de regering dat, hoe verwerpelijk racistische uitlatingen ook mogen zijn, het geen zin heeft die, voor zover ze strikt in de privé-sfeer zijn gedaan, strafbaar te stellen. Naar de regering meent, overspant men de boog van de strafrechtelijke aansprakelijkheid, indien men uitingen van gedachten en gevoelens die niet in de openbaarheid zijn gedaan, zou willen vervolgen. Gaarne zouden de leden van het C.D.A. de opvatting van de regering vernemen terzake van uitingen van gedachten en gevoelens die nòch in de strikte privé-sfeer, nòch in de openbaarheid zijn gedaan, maar in het «tussengebied» van bijvoorbeeld arbeidssituaties.

Genoemde leden waren met de minister van Justitie (in zijn brief d.d. 4 mei 1990 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal) van oordeel dat de wetgeving er bij de goedkeuring van het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie van uit ging dat het Verdrag het verbod van discriminatie beperkte tot het openbare leven en dat de verhoudingen tussen particulieren in de zakelijke sfeer daaronder, naar het oordeel van de wetgever niet begrepen waren.

¹ Samenstelling: Wagemakers (CDA), (voorzitter), Glasz (CDA), Fleers (CDA), Mastik-Sonneveldt (PvdA), Mw. J. H. B. van der Meer (PvdA), Van Veldhuizen (PvdA), Heijne Makkreel (VVD), Talsma (VVD), Glastra van Loon (D66), De Gaay Fortman (Groen Links), Barendregt (SGP), Schuurman (RPF), Van der Jagt (GPV).

* Het vorige stuk is verschenen onder nr. 276 van vergaderjaar 1989-1990.

In die opvatting kon, zo meenden ook deze leden, bij het formuleren (in 1971) van artikel 429quater het begrip discriminatie niet worden gehanteerd. Nadat in 1971 het woord «achterstelling» was gebruikt, is in 1981 het begrip «onderscheid maken» in de wet opgenomen. Thans, zo stelden de leden van het C.D.A. vast, oordeelt de minister van Justitie gemotiveerd dat door de wetgever aan het begrip «discriminatie» in het Verdrag een te beperkte werking is toegekend. De aan het woord zijnde leden achtten, evenals de minister van Justitie in het spoort van Noyon-Langmeijer-Remmelink, dit oordeel pleitbaar en te verdedigen.

Daarbij gaat het om de noodzakelijk te achten doorwerking van grondrechten in de verhoudingen tussen particulieren. Met de minister van Justitie waren de aan het woord zijnde leden van oordeel dat in de definitie in het Verdrag het begrip «openbare leven» gebruikt is als tegenstelling tot de privé-sfeer. Dit bracht met zich mee dat genoemde leden konden instemmen met het ook in artikel 429quater gebruiken van het begrip «discriminatie» of «discrimineren», onder gelijktijdige wijziging van de definitie van discriminatie in artikel 90quater. Van belang achtten deze leden vervolgens dat de minister concludeert, dat het enkele ten nadele van een ander maken van onderscheid, nog niet als aantasting van fundamentele rechten en vrijheden van degene die onderscheid maakt kan worden aangemerkt, wanneer die aantasting gelegitimeerd wordt door rechten en vrijheden van degene die onderscheid maakt.

De leden van de C.D.A.-fractie wilden nog eens nader stilstaan bij het in dit wetsvoorstel gehanteerde begrip «discriminatie». Terecht was door de minister bij de mondelinge behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer een aantal malen benadrukt dat als het gaat om het maatschappelijk leven, er bij de vaststelling of er al of niet sprake is van discriminatie onderscheid moet worden gemaakt naar gelang van de aard van de activiteiten in dat maatschappelijk leven. Onderscheid dat willekeurig kan zijn in de ene sfeer behoeft dat niet in de andere sfeer van het maatschappelijk leven te zijn. In dat verband hanteerde de minister een aantal keren het begrip «(al dan niet) gerechtvaardigd onderscheid». Zie bijvoorbeeld de Handelingen TK 81-4573: «Ik heb in het schriftelijk antwoord op het verzoek uit Uw Kamer aangegeven dat gedrag dat gerechtvaardigd wordt doordat er bijvoorbeeld grondrechten in het geding zijn die niet het karakter dragen van een discriminatie ook na de wijziging van de tekst van artikel 429quater, niet zal kunnen worden vervolgd. Het gaat om discriminatie; dat heeft een pejoratieve waarde.»

Het vervolgingsbeleid dient zich in beginsel uiteraard uitsluitend te richten op discriminatie in pejoratieve zin. In artikel 90 quater is er echter voor gekozen discriminatie in neutrale zin te definiëren, bevattende derhalve de gevallen waarin er zowel wél als niét een objectieve en redelijke rechtvaardigheidsgrond voor het maken van het betreffende onderscheid aanwezig is. Deze leden waren zich bewust van het feit dat daarmee wordt bereikt dat bij vervolging de Officier niet het element van het ontbreken van een rechtvaardigheidsgrond zal behoeven te bewijzen. Deze leden wilden echter bij twee andere consequenties van deze keuze stilstaan:

– Nadat de Officier discriminatie in neutrale zin bewezen heeft (en uiteraard de andere elementen van de betreffende strafbepalingen) is het kennelijk aan de verdachte om te bewijzen dat hij niet strafbaar is. De verdachte is strafbaar tenzij hij het tegendeel kan aannemelijk maken waarbij de verdachte dan maar moet hopen dat datgene wat hij als een objectieve en redelijke rechtvaardigheidsgrond ziet, gelet op zijn mensen de maatschappij-opvatting, evenzo beoordeeld wordt door de rechter. Is dat gegeven de erkenning dat het maken van onderscheid terzake soms zeer wel aanvaardbaar kan zijn, wel een redelijke benaderings-

wijze? In het strafrecht is toch de *presumptio innocentiae* het gebruikelijke uitgangspunt?

– Wordt, gelet op het vorenstaande, daarmee in feite ook niet tevens gesteld dat het grondrecht van gelijke behandeling van een hogere betekenis is dan de andere grondrechten zoals het recht van vrije meningsuiting en het recht van godsdienst?

In de schriftelijke stukken is aan de orde geweest de suggestie om aan artikel 429 quater toe te voegen een tweede lid luidende: «Het bepaalde in het eerste lid is niet van toepassing indien aannemelijk is dat het gezien de omstandigheden niet gaat om een onrechtvaardig onderscheid.». Waren de beide hiervoor aangegeven effecten bij opname van zo'n tweede lid niet voorkomen?

Bij de mondelinge behandeling in de Tweede Kamer – Handelingen TK 80-4498 – is door de minister onder meer gesteld: «De notaris vervult een publiek ambt, hij is ambtenaar, al wordt hij niet uit de publieke kas bezoldigd. Hij of zij ontleent zijn of haar inkomen aan werkzaamheden voor cliënten. De notaris zal zich dus niet moeten verdiepen in de morele beoordeling van de rechtmatigheid van een contract dat aan hem of haar wordt voorgelegd.». Deze leden vroegen zich af of deze stelling van de minister wel houdbaar is. Waarom zou een notaris met beroep op zijn levensovertuiging niet zijn medewerking aan bepaalde contracten mogen weigeren in situaties waarin de betreffende cliënt zich immers dan tot andere notarissen zou kunnen wenden die wel bereid zouden zijn dat (niet met de inhoud van de wet in strijd zijnde) contract tot stand te brengen?

Acht de minister het op voorhand ondenkbaar dat de notaris in bepaalde gevallen een objectieve en redelijke rechtvaardiging voor zijn weigering zou kunnen aanvoeren?

Ook was deze leden niet geheel duidelijk hetgeen door de minister bij de mondelinge behandeling in de Tweede Kamer – TK 80-4495 – werd gesteld met betrekking tot het interview met kardinaal Simonis. De minister citerende:

«De Rechter heeft toen geoordeeld dat dit naar burgerlijk recht gemeten geen onrechtmatige daad was. Ik vermeld er nog bij dat het hier ging om iets wat de kardinaal gezegd had over kamerverhuur en niet over verhuur in het openbaar of maatschappelijk leven door woningbouwcorporaties of een hotelbedrijf. Die weg staat naar geldend recht open. Dat is niets nieuws». Beoogde de minister hiermee te stellen dat, indien men in neutrale bewoordingen in het openbaar een mededeling doet over een gedragslijn die men in zijn eigen privé-leven aanhoudt en/of andere personen eventueel aanbeveelt ook in hun privé-leven aan te houden, er dan geen sprake kan zijn van discriminatie als bedoeld in artikel 90 quater?

Vervolgens wilden deze leden nog stilstaan bij het artikel van de heer H. van Maarseveen in het Nederlands Juristenblad van 29 september j.l. Is het inderdaad niet zo dat het voorgestelde artikel 137e, lid 2, een te ruime strekking heeft? Is het inderdaad voortaan verboden om boeken die discriminatoire uitlatingen bevatten, aan iemand anders ter inzage te geven of ongevraagd uit te lenen? Op welke wijze kan ontkomen worden aan de in het betreffende artikel van Van Maarseveen aangegeven absurde consequenties van een en ander?

In dit wetsvoorstel wordt inhoud gegeven aan de grondwettelijke beperkingscriteria die in de Grondwet zijn opgenomen. De artikelen 6 en 7 van de Grondwet bevatten garanties inzake de belijdenisvrijheid en de uitingsvrijheid, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. Het wetsvoorstel geeft dus mede aan wat de verantwoordelijkheid volgens de wet inhoudt. Die beperkingsclausule geeft dus al aan dat de wetgever de verschillende in het geding zijnde belangen tot uitdrukking moet brengen in de wet in formele zin, de wet die wordt vastgesteld

door regering en Staten-Generaal gezamenlijk.» aldus de minister van Justitie tijdens de openbare behandeling op 28 maart 1990 in de Tweede Kamer (54-3088). De leden van de fractie van de **P.v.d.A.** waren het op zich niet oneens met boven weergegeven citaat. Echter zij hadden graag een meer afgewogen motivering waarom en in hoeverre het anti-discriminatieverbod een inbreuk op de artikelen 6 en 7 van de Grondwet rechtvaardigt.

«Van strijd met de genoemde klassieke vrijheden kan geen sprake zijn, omdat dit wetsvoorstel ter uitwerking van de Grondwet binnen de grondwettelijke beperkingsclausules blijft», aldus de minister van Justitie. De rechter mag de wetten niet toetsen aan de Grondwet, maar wel aan Verdragen. Kan staande worden gehouden dat er geen sprake is van strijdigheid met bepalingen in b.v. het Europese Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, zo vroegen de aan het woord zijnde leden. Is het niet zo dat bij de afweging het criterium voor de beperking van het genot van rechten en vrijheden in de zin van is «necessary in a democratic society» nog zwaarder weegt wanneer het verbod van discriminatie in het geding is? Deze leden wezen hierbij op de Aireyzaak, 9 oktober 1979. Series A: Judgements and Decisions. Vol. 32 p. 16. In dat arrest wordt artikel 14 van de Europese Conventie – waarin wordt gezegd dat het genot van de rechten en vrijheden in het Verdrag vermeld, verzekerd is zonder onderscheid op welke grond dan ook – door het Hof zo uitgelegd dat het anti-discriminatiebeginsel geen onafhankelijk bestaan heeft.

De aan het woord zijnde leden zouden enige verduidelijking willen met betrekking tot het begrip «bedrijf» in artikel 429 quater. In de Memorie van Antwoord (20 239, nr. 5 blz. 7) lazen zij «inderdaad heeft artikel 429quater in tegenstelling tot de voorgestelde Algemene wet gelijke behandeling geen betrekking op de niet-commerciële sector. Voor zover echter in deze sector bedrijfsmatig wordt gehandeld is dit artikel wel van toepassing.» Echter tijdens de plenaire behandeling in de Tweede Kamer deelde de minister van Justitie desgevraagd mee «Onder bedrijf moet een commerciële instelling worden verstaan, dus een instelling gericht op winst.» (Handelingen 54-3099). Er zijn organisaties, zoals in de zorgsector, waar bedrijfsmatig wordt gewerkt, zodat deze organisaties volgens de interpretatie in de Memorie van Antwoord onder artikel 429quater zouden vallen. De opmerking van de Minister van Justitie zoals hiervoor weergegeven, brengt naar de mening van deze leden een aanzienlijke en naar hun wijze van zien ongewenste beperking aan van de reikwijdte van dit artikel.

«Ook de strafbaarstelling van rassendiscriminatie door ambtenaren ontmoette algemeen bijval al is reeds de mogelijkheid aanwezig om in zulke gevallen disciplinair op te treden tegen die ambtenaren. Wel werd in twijfel getrokken of het noodzakelijk was daarvoor een afzonderlijk ambtsdelict in het leven te roepen en of niet zou kunnen worden verstaan met aanvulling van artikel 429 quater door vermelding van «ambt» naast beroep en bedrijf.» Uit de Memorie van Toelichting (20 239 nr. 3 blz. 7) blijkt dat «ambt» in casu betrekking heeft op ambtenaren. De aan het woord zijnde leden wezen er op dat ook anderen een ambt kunnen uitoefenen, zoals b.v. geestelijken. Vallen deze ook onder het aangehaalde artikel? Zij waren enigszins verbaasd over het invoeren van een andere terminologie nu in andere artikelen in het Wetboek van Strafrecht steeds wordt gesproken over ambtenaren. Wat is de reden om de terminologie te wijzigen? Dezelfde leden vroegen vervolgens welke de consequenties kunnen zijn als een «publieke organisatie» wordt verzelfstandigd waardoor de ambtenaar zijn ambtelijke status verliest en de nieuwe organisatie geen bedrijf wordt in de strikte betekenis van het woord.

De aan het woord zijnde leden twijfelden aan de juistheid van artikel II,

dat de inwerkingtreding van artikel 429quater WvS voor wat betreft pensioenregelingen uitstelt tot 1 januari 1993 en voorts uitzonderingen stipuleert, zoals neergelegd in het ingediende voorstel van wet tot Wijziging van het Burgerlijk Wetboek en van de Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen (20 890). Het leek deze leden onwaarschijnlijk dat laatstgenoemde wetsvoorstel in de voorliggende vorm tot wet zou kunnen worden verheven gezien arrest C-262/88 van het EG-Hof (Barber/Guardian Royal Exchange Group), dat bepaalt dat met ingang van 17 mei 1990 alle discriminatie met betrekking tot bovenwettelijke pensioenregelingen is verboden. De in wetsvoorstel 20 890 opgenomen uitstelmogelijkheid tot 1993 lijkt met dit arrest te zijn achterhaald. Daar ook arrest C-33/89 van 27 juni 1990 (Kowalska/Freie Hansestadt Hamburg) noopt tot nadere specificering van de positie van deeltijdwerkers, leek het deze leden zeer waarschijnlijk dat wetsvoorstel 20 890 – ook na ontvangst van de gevraagde nadere exegese op basis van Europese informatie – gewijzigd zou moeten worden. Een en ander was voor de aan het woord zijnde leden reden om ernstig te betwijfelen of het juist is dat artikel II in wetsvoorstel 20 239 in de huidige vorm kracht van wet krijgt.

De leden van de fractie van de **V.V.D.** wilden naar aanleiding van het voorliggende voorstel de vraag aan de orde stellen of voor de op zich wenselijke en helaas nog steeds noodzakelijke bestrijding van discriminatie niet te veel verwacht wordt van het strafrecht. In dit verband vroegen zij of ten aanzien van (overtreding van) de thans voorgestelde strafbepalingen een redelijke pakkans kan worden bereikt.

Voorts wilden deze leden de afweging aan de orde stellen van de bestrijding van discriminatie – handhaving van het grondrecht van gelijke behandeling in zijn zogenaamde «horizontale werking» – tegen de (eigenlijke, «verticale») werking van andere grondrechten, zoals die van vrije meningsuiting en van vereniging en vergadering. In dit verband zouden zij gaarne het commentaar van de regering vernemen op Handelingen van de Nederlandse Juristen Vereniging, deel 1989–II, pagina 17 onderaan t/m 19 midden.** Voorts vroegen deze leden hoe het begrip «openbaar maken» van het voorgestelde artikel 137e, eerste lid, is gedefinieerd. Waar ligt de grens tussen openbaarheid en beslotenheid? Wordt dit aan de rechter overgelaten?

** De tekst van de aangehaalde passage luidt, voor zover van belang: ...de opmerking dat de discussie van vandaag eigenlijk neerkomt op het juridiseren van een politiek probleem. Het gaat hier om het afwegen van grondrechten, het maken van een keuze: als twee grondrechten conflicteren, welk heeft dan voorrang, en nog des te sterker: als een recht met zich zelf in strijd komt, welke werking moet dan voorrang hebben? Dat is een politieke keuze..... Ik wil graag een paar opmerkingen maken over die grondrechtenbotsing. De eerste is dat naar ik meen daarbij onderscheid gemaakt moet worden tussen de horizontale en de verticale werking. Botsing in de strikte zin van het woord, namelijk dat twee partijen in conflict elk een beroep doen op een grondrecht, zodat een keuze moet worden gemaakt welk recht prevaleert, kan alleen optreden wanneer men grondrechten horizontaal wil laten werken. In de verhouding tussen burger en staat kan iedere burger steeds aanspraak maken op de onverkorte handhaving van alle grondrechten. Anders gezegd: de staat mag geen burger aantasten in de hem toegekende grondrechten. Pas als we ons gaan afvragen of burgers jegens elkaar aanspraak mogen maken op die grondrechten komen de conflicten. Bij de staat is dat onbestaanbaar omdat de staat zelf geen grondrechten heeft. Naar mijn opvatting zijn de grondrechten primair voor hun oorspronkelijke, verticale werking gegeven. Ik trek daaruit de conclusie dat de staat nimmer een burger in zijn grondrechten mag aantasten om de horizontale werking van enig grondrecht af te dwingen – ongeacht of het daarbij om hetzelfde of om een ander grondrecht gaat.

Daaruit vloeit voort dat de staat in een grondrechtenconflict tussen burgers slechts kan optreden voor zover hij dat kan doen zonder zelf een grondrecht te schenden.... In mijn lijn doorredenerend stel ik dat waar twee grondrechten in hun horizontale werking conflicteren, de staat ten gunste van het ene kan ingrijpen als de clausulering van het andere het toelaat. Om deze wat abstracte mededeling wat aan te kleden: de vrijheid van drukpers is niet absoluut, maar geclausuleerd met «behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet». De staat kan dus ten gunste van de horizontale werking van enig ander recht inbreuk maken op de vrijheid van drukpers voor zover een wet daartoe de mogelijkheid geeft. Wanneer we vinden dat voor een gegeven conflict die inbreuk mogelijk zou moeten

zijn, kan de wetgever dat dus mogelijk maken. Hier komt heel duidelijk de politieke keuze aan de orde: moet de wetgever optreden of niet, en zo ja, tot hoe ver? Daarachter ligt natuurlijk de vraag: welke rangorde moet aan de grondrechten worden gegeven? En ook dat is een politieke keuze.

Ik meen dat het duidelijk is dat in het bijzonder Goldschmidt uitgaat van het primaat van het recht van gelijke behandeling. Dat is momenteel een door velen gedeeld standpunt. Ik ga toch een ander standpunt verdedigen. Het klinkt wellicht als ketterij, maar voor mijn gevoel is het primaat van de gelijke behandeling in hoge mate de waan van de dag. Ik ben van mening dat er een recht is dat veel belangrijker is, namelijk dat van vrije meningsuiting en de daaraan verwante rechten, zoals vereniging en vergadering. Ik denk dat we ons goed moeten realiseren dat dat de rechten zijn die de grondslag vormen van onze vrije staatsvorm. Wezenlijke aantasting van deze rechten leidt uiteindelijk tot de dictatuur. Wie inperking van deze rechten verdedigt, draagt een zware bewijslast. Daarnaast is er ieders bevoegdheid om in zijn privésfeer om hem of haar moverende redenen keuzes te maken zonder daarvan rekenschap af te behoeven leggen. Dat impliceert het recht om in de privésfeer te discrimineren. Voordat ik het verwijt krijg dat ik discriminatie verdedig wil ik hier wel duidelijk gezegd hebben dat ik dat op geen enkele manier wens te doen. Discriminatie, op welke grond ook, is dom. Discriminatie is ethisch verwerpelijk. Discriminatie is uiteindelijk schadelijk, ook voor degene die discrimineert zelf. Maar dat is allemaal het punt niet. Het punt is dat de privé-persoon in zijn privésfeer niet aangesproken mag worden op de gronden voor zijn keuze en dus daarbij, als hij dat wil, ongestraft gronden kan hanteren die wij als discriminatoir zouden beschouwen. Een vraag die bewust in de beschouwingen betrokken en beantwoord zal moeten worden, is dus waar de privésfeer eindigt en de publieke sfeer begint.

Het leek de leden van de fracties van **R.P.F.**, **S.G.P.** en **G.P.V.** juist dat het strafrecht kan bijdragen tot discriminatiebestrijding, maar dan moet de omschrijving éénduidig zijn, op ernstige discriminatoire gedragingen doelen, niet in strijd met de grondrechten zijn en vervolging via het O.M. werkelijk mogelijk maken. Met deze oogmerken wordt algemene kwaliteit en doelmatigheid van wetgeving beoogd.

Deze leden stelden de volgende vragen.

Is het gevolg van het wetsvoorstel dat het politionele en het justitiële apparaat zwaarder worden belast? Zo ja, is deze ontwikkeling dan niet in strijd met de criminele politiek van de laatste tien jaar?

Kan vanuit een bepaalde godsdienst of levensovertuiging, die volgens artikel 137f niet gediscrimineerd mogen worden, niet een ongerijmdheid of een innerlijke tegenstrijdigheid in dat artikel geconstateerd worden, indien vanuit die godsdienst of levensovertuiging bijvoorbeeld homoseksuele verrichtingen worden afgewezen?

Waarom wordt in artikel 90 quater van het «maatschappelijk leven», in plaats van het «openbaar leven» gesproken? Wat is de inhoud van het woord «maatschappelijk»? Strekt de inhoud ervan zich ook uit tot terreinen «binnen» maatschappelijke verbanden, zoals kerken, scholen, enzovoorts? Indien het antwoord daarop «ja» is, moet gevraagd worden of naast de verticale werking van de grondrechten in de Grondwet in het voorliggende wetsvoorstel aan deze grondartikelen dan niet ook een horizontale werking wordt toegekend.

Heeft de minister kennis genomen van de publikaties van Vermeulen (De Goerees en de kardinaal, ofwel: vrijheid van godsdienst versus discriminatieverbod, in *Begrensde Vrijheid*, Tjeenk Willink, 1989, bladzijde 277), van Keulen en Wedzinga (Nederlands Juristen Blad 8 oktober 1988) en van De Boer (Staatkundig Jaarboek 1985: Procederen wegens discriminatie, bladzijde 81, Kobra, Amsterdam) die van mening zijn dat met dit wetsvoorstel de «vrijheid van meningsuiting (...) gemakkelijk in het gedrang (kan) raken» of een vergaande beperking van de vrijheid van godsdienst impliceert? Indien dit laatste niet het geval is, wat wordt dan door de nieuwe normen strafbaar gesteld?

Heeft de minister ook kennis genomen van het recente artikel van Van Maarseveen, *Dolle anti-discriminatie: nieuw 137e Sr.* in het Nederlands Juristen Blad van 29 september j.l.? Deelt hij de conclusies van Van Maarseveen dat tot nu toe het wetsvoorstel in de parlementaire behandeling is aangescherpt en dat in het wetsvoorstel de vrijheid van

meningsuiting nodeloos sterk aan banden wordt gelegd? En dat aan het O.M. en de politie een vrijwel blanco-volmacht tot optreden wordt gegeven waardoor de vrijheid van meningsuiting ook het onderspit delft naar gelang het opportuun voorkomt?

Heeft de minister in de Tweede Kamer niet een scheiding aangebracht tussen de godsdienstige overtuiging en een discriminatoire uitlating, zonder zich de vraag te stellen of een en ander impliciet met elkaar verbonden zou kunnen zijn (Handelingen Tweede kamer, 21 juni 1990, bladzijde 4571 e.v.)? Met andere woorden: gelovigen kunnen discriminatoire uitspraken doen die in de zin van de wet strafbaar zijn en die ook niet voortkomen uit de geloofsovertuiging, maar het omgekeerde mag toch niet worden uitgesloten namelijk dat uiting van geloofsovertuigingen door anderen als discriminatie wordt beschouwd? Mag in zulke gevallen de wet de ruimte aan de rechter laten, uitspraken te doen die in strijd komen met het grondrecht van godsdienstvrijheid en/of die van vrijheid van meningsuiting?

Welke generaal preventieve werking gaat er volgens de minister uit van de artikelen van het wetsvoorstel?

Door de zorgvuldige redactie van de wetsartikelen is de pornografie veilig gesteld. Staat deze constatering niet op gespannen voet met de bedreiging van democratisch verkregen verworvenheden, die eerder normbesef aankweken dan afbreken, zoals bij de pornografie het geval is?

En moet in elk geval dezelfde zorgvuldigheid niet worden betracht ten aanzien van bij voorbeeld de vrijheid van meningsuiting en andere grondrechten?

Acht de minister de nieuwe strafbepalingen een consequentie van internationale Verdragen of zou in het licht van die Verdragen ook gezegd kunnen worden dat artikel 131 Sr. de voorgestelde uitbreiding van artikel 137d min of meer overbodig maakt, en het bestaan van artikel 132 Sr. geen noodzaak geeft tot de voorgestelde uitbreiding van artikel 137e Sr.?

Waarom is in de gedane voorstellen niet een strafuitsluitingsgrond opgenomen, zoals in artikel 266, lid 2? Is dit niet temeer nodig nu gewetensbezwaren niet (meer) als uitsluitingsgrond worden geaccepteerd?

Hoe moet artikel 14 van het Europese Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en van de fundamentele vrijheden in het licht van het voorliggende wetsvoorstel worden gezien? Prevaleert het anti-discriminatiebeginsel ten opzichte van deze rechten en krijgt het daarmee niet een bedreigend karakter?

De voorzitter van de commissie,
Wagemakers

De griffier van de commissie,
Dijkstra-Liesveld